

MARIA WOJTAK, *WPROWADZENIE DO GENOLOGII*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2019, ss. 292

Już w pierwszych słowach recenzji należy zaznaczyć, że *Wprowadzenie do genologii* Marii Wojtak to dzieło przełomowe i wyjątkowe. Część środowiska polskich genologów od dawna wyczekiwało takiego opracowania; dla innych to miła niespodzianka. Tytuł wskazuje, że mowa jest o genologii bezprzymiotnikowej, którą autorka traktuje jako naukę

o konwencjach kształtowania ludzkich zachowań komunikacyjnych, typach i wzorcach tych zachowań, realizowanych w różnych kodach semiotycznych [s. 14].

W szerszym zaś ujęciu to nauka

o wytworach kultury, które człowiek do pewnego stopnia powiela, w trosce o zachowanie tradycji, tożsamości kulturowej i tworzenia wspólnoty przekonana, zachowań oraz wartości [s. 14].

Novum podejścia autorki w prezentacji omawianej problematyki polega na zastosowaniu autorskiej perspektywy badawczej, wyrażającej oryginalny sposób myślenia o możliwościach i kierunkach badania różnych przestrzeni semiosfery, a właściwie logosfery, sposób otwierający szeroką przestrzeń poznawczą, rozciągniętą między wielorakimi dyscyplinami nauki. Maria Wojtak proponuje jednocześnie nowy sposób percepcji i opisu gatunków w obrębie trzech genologicznych subdyscyplin: genologii literaturoznawczej (literackiej), lingwistycznej i medioznawczej (medialnej). To odkrywcze i śmiałe myślenie, będące syntezą pluralizmu metodologicznego i koncepcyjnego społeczeństwa polskich genologów, stanowi prawdziwą biblię zarówno dla lingwistów badających gatunki wypowiedzi, jak i przedstawicieli dyscyplin sąsiedzkich. Rozważania teoretyczne i metodologiczne, prezentujące różne płaszczyzny i perspektywy eksploracji genologicznych, dopełnia wieloaspektowe omówienie imponujących dokonań własnych autorki z zakresu genologii. Zostaje rozwinięta i szczegółowo opisana jej koncepcja wzorca gatunkowego, a następnie czytelnik otrzymuje przykładowe analizy wybranych gatunków, dokonane wnikliwie i brawurowo, w sposób wzorcowy i godny naśladowania. Początkujący badacze znajdą tu odpowiedź, jak opisywać gatunki, a doświadczeni – zostaną zaproszeni do genologicznej uczt duchowej.

Recenzowana monografia obejmuje dwie celowo formalnie niewyodrębnione części: w pierwszej pod tytułem *Genologia polska w kilku odsłonach* przedstawiony został bogaty dorobek polskich genologów; stanowi ona kontekst poznawczy części drugiej, zasadniczej, zatytułowanej *Genologia jako przestrzeń poznawcza*, w której czytelnik znajdzie szczegółową charakterystykę postawy badawczej Marii Wojtak, mieniającej się członkinią środowiska genologów polskich, współautorki jednego ze stylów myślowych genologii, stylu o szerokim, interdyscyplinarnym wymiarze pojęciowym i metodologicznym.

Rozważania autorki rozpoczynają się od wyjaśnienia jej motywacji do napisania tak zaplanowanej monografii i scharakteryzowania owego stylu myślowego. Badaczka, zainspirowana koncepcją Ludwika Flecka, formułuje nową filozofię postrzegania genologii jako osobnej przestrzeni poznawczej, interdyscyplinarnej, rozwijającej się w szerokim kontekście zjawisk pokrewnych: dyskursu, tekstu / / wypowiedzi i stylu. Dla epistemologii L. Flecka ważny jest historyzm, kolektywizm i paradygmatyczność. Kolektyw myślowy to wspólnota ludzi „związanych wymianą myśli lub wzajemnym oddziaływaniem intelektualnym”, będącym nośnikiem „rozwoju jakiejś dziedziny myśli, określonego stanu wiedzy i kultury, więc określonego stylu myślenia” [Fleck 1986, 68, cyt. za Wojtak 2019, 15]. Ów styl myślenia charakteryzują

wspólne cechy problemów, którymi kolektyw jest zainteresowany; sądów, które uważa za oczywiste; metod, których używa jako środków poznawczych [Fleck 1986, 130–131, cyt. za Wojtak 2019, 15].

To nowatorskie spojrzenie przenosi genologię w sferę filozofii języka, komunikacji i kultury. Myślenie takie obejmuje całość wspólnoty polskich badaczy, którzy różnymi drogami zmierzają do opisu licznych bytów genologicznych, tworząc dynamiczną konfigurację środowiska w tak rozumianej przestrzeni poznawczej.

Po uwypukleniu podmiotowej perspektywy w charakterystyce polskiej genologii autorka przedstawia chronologicznie etapy kształtowania się różnych koncepcji i postaw badawczych, zwieńczając tę erudycyjną prezentację opisem dyscyplinowego zróżnicowania badań genologicznych. Wymienia najważniejsze dylematy współczesnego genologa, związane z wyborem subdyscypliny czy nurtu badawczego (genologii literaturoznawczej, lingwistycznej lub medioznawczej), z określeniem przedmiotu badań, sposobem ujmowania statusu gatunku, modelem opisu czy tłem, na którym sytuuje się jego refleksja o gatunku.

W partii ukazującej zasługi klasyków genologii autorka przypomina konstytutywną rolę Michaiła Bachtina i Stefanii Skwarczyńskiej, a następnie opisuje osiągnięcia genologiczne takich mistrzów jak Anna Wierzbicka, Antoni Furdal, Stanisław Gajda, Aleksander Wilkoń, Bożena Witosz, Maria Wojtak, Ewa Malinowska, Danuta Ostaszewska, Małgorzata Kita, Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Dzięki przedstawionym autorskim koncepcjom zostały wydobyte najważniejsze akcenty i zasługi polskich twórców genologii w interpretacji uniwersum mowy i jego gatunkowego zróżnicowania. W dalszej części, z perspektywy kronikarza, nakreśla autorka panoramę polskiej genologii w formie syntez, artykułów, rozpraw i szkiców, które uznaje za najistotniejsze dla rozwoju omawianej dyscypliny. Wszystkie wymienione prace opatrzone zostały

celnymi i rzeczowymi komentarzami autorskimi. Opis osiągnięć polskich genologów z lat 1965–2019 stanowi rzetelną dokumentację dokonań omawianego środowiska badaczy i wyjątkowo cenne źródło informacji, zarówno dla początkujących, jak i dojrzałych przedstawicieli tej dyscypliny. Z panoramy tej przezierny obraz polskiej genologii w postaci konstelacji dyscyplin, przekazany w ujęciu filologicznym i antropologicznym. Czytelnik poznaje milowe kroki w dziejach rodzimej genologii literackiej, językoznawczej i medioznawczej.

Autorka traktuje genologię jako otwartą, ale integralną [s. 109], przestrzeń poznawczą, wypełnianą przez różne style myślowe, zakotwiczoną w naukach humanistycznych i społecznych. To przestrzeń rozwarstwiona wewnętrznie na nurty myślowe nawiązujące do różnych tradycji i wykazujące niejednorodną tożsamość badawczą, mająca zróżnicowany przedmiot i cele badań, obejmująca pluralizm metodologii oraz cechująca się bogactwem koncepcji i postaw autorskich. Z ogromnym znanstwem i kunsztem językowym charakteryzuje badaczka poszczególne obszary tak pojmowanej przestrzeni poznawczej, obejmujące: genologię teoretyczną, opisową, historyczną, praktyczną i kontrastyczną. Choć każda ze szczegółowych przestrzeni badawczych ma określone ambicje, instrumentarium i sukcesy, to, zdaniem autorki, „tworzą one (mogą tworzyć) bogatą i różnorodną sieć powiązań metodologicznych” [s. 109].

Celem genologii teoretycznej jest opracowanie zrębów teorii wraz z jej narzędziami badawczymi, metodologią opisu przedmiotu badań, sprecyzowaniem celów badawczych i wskazaniem nawiązań do tradycji badań genologicznych. Zasadniczym pojęciem jest w niej pojęcie *gatunku*, który autorka rozumie jako kategorię polimorficzną (aspekty: strukturalny, pragmatyczny, poznawczy i stylistyczny), zróżnicowaną wewnętrznie (warianty: kanoniczny, alternacyjne i adaptacyjne), odzwierciedloną na różnych poziomach konkretyzacji, a więc (1) jako kategorię abstrakcyjną o zróżnicowanym potencjale parametryzacyjnym, dynamiczną i pojemną („gatunek jako taki”), (2) kategorię o określonym stopniu konkretyzacji schematu, będącą modelem organizacji tekstów / wypowiedzi („gatunek X”). Kontekstem pojęciowym czyni autorka pojęcia *dyskursu*, *tekstu* i *stylu* [zob. s. 111 i n.].

Genologia opisowa zarówno konkretyzuje pojęcie *gatunku*, jak i wprowadza je w nowy kontekst pojęciowy. Badaczka proponuje oryginalne instrumentarium badawcze do opisu gatunków, w którym sytuuje się następujący ciąg pojęć: *gatunek wypowiedzi*, *wzorzec gatunkowy*, *aspekty i warianty wzorca*, *paradoksy gatunku*, *pole gatunkowe i pole gatunkowych odniesień*, *gatunki (prasowe, religijne, urzędowe...)*, *dyskurs (medialny, prasowy, absorpcyjny charakter dyskursu prasowego, dyskurs religijny...)*, *redukcjonizm genologiczny*, *gatunki w formie kolekcji*, *kolekcje gatunków i ich tekstowe realizacje (mozaiki, kolaże tekstów, sylwy i serie)*, *przebitki gatunkowe* [s. 114].

Po części teoretycznej Maria Wojtak po mistrzowsku prowadzi czytelnika przez poszczególne etapy analizy genologicznej jej autorskiej koncepcji, uwzględniającej wyżej wymienione cztery aspekty wzorca. Polimorfizm aspektów decyduje o powstaniu trzech wariantów wzorca, tworzących pole gatunkowe i pole gatunkowych odniesień (odzwierciedlające zarówno jawne, jak i rozmyte relacje między gatunkami). Następnie badaczka uświadamia czytelnikowi skalę paradoksów w obrębie poszczególnych aspektów wzorca, ilustrując je interpretacją wybranych gatunków

prasowych i religijnych. W przejrzysty sposób szczegółowo wyjaśnia wprowadzone przez siebie pojęcia *gatunku w formie kolekcji* i *kolekcji gatunków*, prezentując charakterystykę obu kategorii w tabeli [s. 127]. Podobną techniką skontrastowane zostały *adaptacje gatunkowe* i *przebitki gatunkowe* [s. 131]. Kontrapunktem tych rozważań jest wirtuozerska analiza modlitewnika jako gatunku wypowiedzi, dokonana wedle wyżej zaprezentowanej metodologii opisu.

Kolejny fragment monografii zawiera opis statusu genologii historycznej, któremu towarzyszy charakterystyka różnych typów i zakresów analiz w postaci przedstawienia prac reprezentatywnych dla tej subdyscypliny. Zdaniem autorki te wycinkowe opracowania, pogłębiane w wybranym przez określonych badaczy profilu, prowadzone są sumiennie, rzetelnie i skrupulatnie, dzięki czemu wnoszą istotny wkład w rozwój genologii teoretycznej i opisowej. Ich wielką zasługą jest poszerzanie naszej wiedzy o zachowaniach komunikacyjnych minionych pokoleń.

W dalszej kolejności omawia autorka genologię praktyczną, którą postrzega jako przestrzeń zastosowania ujęć teoretycznych w praktyce komunikacyjnej. Do jej zadań zalicza badaczka tworzenie i propagowanie norm zachowań komunikacyjnych typowych dla danej kultury i funkcjonujących w jej ramach wspólnot komunikacyjnych. Postuluje badanie świadomości genologicznej i związanej z nią sprawności komunikacyjnej.

Genologia kontrastywna wzbudziła zainteresowanie głównie wśród neofilologów, w tym polskich germanistów. Wyniki ich analiz ujawniły różnice koncepcji opisu genologicznego, wynikające z odmiennych tradycji badawczych i kontekstów kulturowych. Kontrastywność genologiczna, zdaniem autorki, może być inspiracją do tworzenia nowych „kolektywów myślowych, znajdujących inspiracje w kilku badawczych tradycjach” [s. 203].

Końcowa część pracy to istny majstersztyk analiz genologicznych. Autorka zapoznaje czytelnika ze statusem genologicznym kolumny gazety. Gatunek ten może obejmować pojedyncze wypowiedzi (najczęściej artykuły publicystyczne), zbiory monogatunkowe (artykuły) i zbiory poligatunkowe (głównie artykuły z seryjnymi wzmiankami). Otrzymujemy szczegółową analizę drugiej strony „Gazety Wyborczej” z 25–26 sierpnia 2018 r., obejmującą opis architektoniki komunikatu i charakterystykę głównej intencji nadawcy, którą jest subiektywne przedstawienie aktualności politycznych. Prezentowany obraz świata jest przejrzysty, gdyż w krzywym zwierciadle pokazuje się działania formacji rządzącej Polską. Zróznicowana stylistyka wypowiedzi związana jest z poetyką komentatorską (idiolektalność wysłownia; mieszanie się różnych rejestrów). W opinii autorki opisywany komunikat jest komentarzem publicystycznym w formie kolekcji z kolażową realizacją tekstową [s. 213].

Dalsze analizy genologiczne dotyczą wzmianek, pojawiających się w zbiorach wypowiedzi pod tytułem *W skrócie* i publikowanych w „Tygodniku Powszechnym”. Są to zróznicowane gatunkowo komunikaty (komentarze, notatki) poświęcone wydarzeniom politycznym, społecznym, kulturalnym i religijnym minionego tygodnia. Składniki kodu gatunkowego wzmianek seryjnych i kroniki wydarzeń tworzą nową całość intencyjną: publicystyczną (komentatorską) z elementami satyry.

Kolejna sekwencja analiz odnosi się do gatunków religijnych. Instrumentarium genologiczne w tych rozważaniach zostaje wzbogacone o takie pojęcia jak:

rozszczerzenie komunikacyjne, stylizacja semiotyczna (obejmująca takie zabiegi formotwórcze jak: *twórcza kontynuacja form tradycyjnych, repetycje, substytucje, translokacje komunikacyjne, okazy, maski komunikacyjne, interferencje gatunkowe, świeckie formy przekazu – w tym artefakty*), pełniące rolę obudowy dla treści religijnych. Czytelnik prowadzony jest przez meandry analizy *niebotela – smsa od Boga do przyjaciół* (nazwa pochodzi od twórców) jako książeczki w formie telefonu komórkowego z wiadomościami tekstowymi. Autorka odnajduje w tym komunikacie techniki palimpsestowe, tzw. *przebitki gatunkowe*, polegające na nakładaniu się na siebie różnych warstw gatunkowych.

Kolejny nowy gatunek analizowany w monografii to tzw. smartfon ewangelizacyjny *Pamiętaj o modlitwie*. Ma on postać książeczki stylizowanej na nowszy model telefonu komórkowego, jednak o mniejszej liczbie sygnałów werbalnych niż *niebotel* (na ekranach pojawiają się jedynie teksty lub zdjęcia). W badanych wypowiedziach autorka dostrzega wpływy kultury popularnej na stylizacyjne tendencje w przestrzeni dyskursu religijnego. Zachodzące w tej sferze procesy gatunkotwórcze tworzą nowe, nienazwane jeszcze, byty genologiczne (nominacje robocze badaczki to np. *niebotel, wizytówka ewangelizacyjna, smartfon ewangelizacyjny*). Przyszłość pokaże, czy są to byty trwałe, rekurencyjne, które utrzymają swoją tożsamość i nazwę, czy tylko efemerydy.

Następnie autorka analizuje genologicznie następujący poradnik katechetyczny: Giorgio Bartella i Erminio Bonanoni, *Znaki drogowe. Zasady poruszania się na drogach życia*, Częstochowa 2008. Jest to, w interpretacji badaczki, komunikat będący hybrydą gatunkową opartą na metaforze pojęciowej ŻYCIE TO DROGA, ŻYCIE TO PODRÓŻ, zbudowaną jako połączenie poradnika i kodeksu ruchu drogowego.

Paradoksalnie ta ewidentna hybryda gatunkowa podlega procesom scalania na poziomie świata przedstawionego i harmonizowania w płaszczyźnie stylistycznej [239].

Ostatnią partię analiz nazwała autorka mianem migawek analitycznych, dotyczących ogłoszenia o kuligu dla pracowników UMCS, instrukcji obsługi odmierzacza paliwa, tekstu informacyjno-reklamowego z elementami instrukcyjnymi (kupon rabatowy) i regulaminu korzystania z wieży widokowej. Analizy genologiczne pokazują występujące w nich następujące usterki gatunkowe: niejednorodność środków językowych, użycie szablonów stylistycznych, wielostylowość, redundantność, brak kohezji. Miejscami wypowiedzi świadczą o niskim poziomie sprawności komunikacyjnej nadawcy instytucjonalnego. Są one także dowodem na zachodzące obecnie procesy ewolucji omawianych gatunków.

Na zakończenie, mając na względzie możliwość dydaktycznego wykorzystania monografii, zamieszcza autorka bogatą *Bibliografię* i tabelaryczny *Aneks*, w którym zdefiniowane zostały podstawowe pojęcia i terminy, tworzące zaplecze teoretyczne współczesnej genologii. Tabela I zawiera *Pojęcia i terminy obecne w genologii reinterpretowane autorsko*, tabela II obejmująca *Innowacje pojęciowe i terminologiczne Marii Wojtak* uwydatnia wkład autorki w tworzenie instrumentarium genologicznego. To nie tylko bardzo wartościowe dopełnienie dzieła w kontekście dydaktycznym, ale także wyjątkowa dokumentacja historyczna kształtowania się zaplecza pojęciowo-terminologicznego współczesnej genologii.

Wprowadzenie do genologii Marii Wojtak to praca napisana pięknym, wyrafinowanym językiem, w sposób przejrzysty, jasny i zrozumiały nie tylko dla językoznawców, odznaczająca się oryginalnym stylem i szlachetną elegancją. Stanowi wyjątkową encyklopedię wiedzy genologicznej, podanej ze znanstwem i pasją. Dzieło to może być nieocenionym źródłem inspiracji dla początkujących naukowców, poszukujących tematów badawczych w obrębie genologii i jej subdyscyplin. Pod każdym względem jest to prawdziwa kopalnia wiedzy nie tylko dla studentów i badaczy, ale także dla ambitnych czytelników nieprofesjonalnych. To uczta duchowa dla wszystkich miłośników polszczyzny. Istotną zasługą autorki jest także idea budowania wspólnoty myślowej w rodzimych badaniach genologicznych, budowania kolektywu badaczy tworzących synergię współczesnej genologii. Należy także podkreślić wyjątkową atrakcyjność wydawniczą publikacji.

Gorąco zachęcam do obcowania z tym mądrym, ważnym i fascynującym tekstem, dostarczającym nie tylko genologicznych inspiracji naukowych, ale także przyjemności czytelniczej.

Anna Dunin-Dudkowska

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin,

e-mail: anna.dunin-dudkowska@poczta.umcs.lublin.pl)

ORCID: 0000-0003-2102-7117